

Problematika ochrany a prezentace archeologických památek v Libereckém kraji

Martin Nechvíle

Úvod

Problematika tzv. archeologické památkové péče a ochrana archeologického dědictví je již mnoho let široce diskutovaným tématem (např. Sokol 2005, 55–65). Na tomto místě ponechávám stranou problematiku záchranných archeologických výzkumů a rád bych se věnoval možnostem preventivní ochrany archeologického dědictví. Ačkoli na poli osvěty a prezentace kulturněhistorického potenciálu naší země již bylo vykonáno mnoho, archeologické památky mají určitou nevýhodu v tom, že pokud nedisponují výraznými nadzemními relikty, laická veřejnost si o jejich podobě a významu nedokáže utvořit jasnější představu. Žel mnohdy i orgány státní správy tento potenciál podceňují, a tak archeologické dědictví často bez povšimnutí mizí.

Způsob ochrany archeologických památek

Ačkoli část odborné obce se domnívá, že současná právní úprava v podobě zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, která nabyla účinnosti od 1. 1. 1988 (dále jen „památkový zákon“), je – co se týče ochrany památek všeho druhu – značně nedokonalá, myslím si, že skutečnost tak špatná není. Dle mého názoru nemá smysl upínat marné naděje k jednomu z dalších pokusů na prosazení nového zákona o památkovém fondu, ale soustředit se spíše na důsledné využívání již existujících nástrojů. Pravdou je, že oblast archeologie je v současném zákoně asi nejvíce postižena radikální změnou po roce 1989 a přechodem k tržnímu hospodářství (např. Bureš 2013, 121–134). Konstrukce zákona s takovouto možností přirozeně nepočítala a její postupné novely se oblasti archeologie za posledních 24 let dotkly spíše okrajově. Nejvíce schází skutkové podstaty přestupků či smíšených správních deliktů, kdy v praxi lze příslušným správním orgánem úspěšně postihnout pouze neoznámení stavebních či jiných prací na území s archeologickými nálezy dle § 22 odst. 2 památkového zákona či další méně obvyklé přestupky či smíšené správní delikty dle § 35 odst. 2, písm. f), g) a § 39 odst. 2, písm. f), g) památkového zákona. Výše sankcí je dostačující, avšak spektrum možných deliktů postupů stavebníků při ničení archeologických památek je výrazně širší než ta, na které zákon pamatuje. Největší slabinou současné právní úpravy v oblasti archeologické památkové péče je ale způsob právní ochrany, kdy jedinou možností, jak účinně archeologickou památku (věc) chránit, je prohlásit ji za kulturní památku, jak upravuje § 2 a 3 památkového zákona. Ačkoli jsme ratifikovali Úmluvu o ochraně archeologického dědictví Evropy (č. 99/2000 Sbirky mezinárodních smluv; Varhaník 2000, 706–708) a v České republice vešla v účinnost dne 23. 9. 2000, nepodařilo se dosud zcela uspokojivě implementovat do našeho právního řádu ustanovení týkající se větší ochrany archeologického dědictví „in situ“, případně jeho zkoumání s důrazem na šetrnější nedestruktivní metody (srov. Jančo 2008a, 57–61; 2008b, 26–32). Pro možnou a účinnou ochranu archeologického dědictví je důležitý článek 5, který ukládá: „Každá strana se zavazuje:

- (ii) že zajistí, aby archeologové, měšťtí a oblastní pracovníci územního plánování společně systematicky vedli konzultace, aby bylo možné:
 - a) upravit územní plány, jež by pravděpodobně měly nepříznivé dopady na archeologické dědictví, ...
 - (iv) že v případě, kdy budou během stavebních prací nalezeny součásti archeologického dědictví, zabezpečí jejich konzervaci na původním místě, bude-li to proveditelné,
 - (v) že zajistí, aby zpřístupnění archeologických nalezišť veřejnosti, zvláště pak stavební úpravy nutné k pojmání velkého počtu návštěvníků, neovlivnily nepříznivě archeologickou a vědeckou povahu takových nalezišť a jejich okolí...“

Na tuto skutečnost dílčím způsobem reagovala jedna z novel zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, konkrétně v § 176, který upravuje postup při objevení kulturně cenných předmětů (např. Pourová 2008, 41–59). V takovém případě může dojít ke změně stavebního povolení a Ministerstvo kultury ČR může v odůvodněných případech nalezenou věc prohlásit za kulturní památku, a tak ji „zachránit“. Celou situaci však komplikuje poslední odstavec umožňující stavebníkovi žádat náhradu škody, což odsuzuje tento postup záchrany archeologických památek do sféry zcela výjimečné či pouze teoretické možnosti.

Z pohledu praxe je však třeba ochranu archeologického dědictví zohledňovat již při pořizování územně plánovací dokumentace (Kalferstová 2006b, 154–159). Dnes je standardní praxí, že součástí územně analytických podkladů, které mají pořizovatelé územních plánů k dispozici od Národního památkového ústavu, jsou i výstupy ze Státního archeologického seznamu ČR (nejnověji Militká – Popelářová 2013, 173–176). Tyto podklady a limity pro území z nich vyplývající však nejsou pro pořizovatele územních plánů závazné. I když dotčený orgán státní památkové péče ve svém stanovisku požaduje tyto omezující limity dodržet (například neumožnění výstavby na území s archeologickými nálezy kategorie I, tedy v místech, kde se archeologické nálezy prokazatelně vyskytují), není možné toto prosadit, jelikož Státním archeologickým seznamem ČR vymezená území s archeologickými nálezy nepoživají žádnou právní ochranu. Jak již bylo výše uvedeno, jedinou možnou ochranou, která musí být při pořizování územně plánovací dokumentace zohledněna, je prohlášení dané lokality za kulturní památku. V tuto chvíli se tedy oblohou vracíme k původnímu problému, a sice že množství památkově chráněných archeologických lokalit zdaleka neodpovídá jejich skutečnému výskytu v terénu. Dle mého názoru v současné době v České republice neexistuje komplexní péče o archeologické dědictví, jelikož výše naznačený stav je nesystémový, nedostatečný a nevyvážený (k diskusi nad stavem archeologické památkové péče viz např. Willems 2001, 564–575; Dragoun 2001, 576–577; Ernée 2001, 577–581; Jiráň 2001, 581–583; Sommer 2001, 584–587; Varhaník 2001, 588–591; Dragoun – Havrda – Lochmann – Omelka – Tryml 2006, 117–122; Kalferstová 2006a, 131–133; Zezula 2006, 127–130). Nemá však valného smyslu ustrnout při kritice současného stavu. Jedinou možností, jak účinně chránit archeologické dědictví, je včas vytipovat nejcennější lokality v území a prosadit na Ministerstvu kultury ČR jejich prohlášení za kulturní památky dle § 2 a 3 památkového zákona. To je pouze první, avšak nezbytný krok k jejich záchraně. Již před cca čtyřmi lety proběhlo jednání mezi Archeologickým ústavem AV ČR, v. v. i., představiteli Ministerstva kultury ČR a dalšími zainteresovanými subjekty. Výsledkem jednání byla shoda nad zjištěním nevyváženosti současného Ústředního seznamu kulturních památek ČR (dále jen „ÚSKP“) a potřebou jeho doplnění zejména o rychle mizející cenné archeologické lokality.

Památkově chráněné archeologické lokality v Libereckém kraji			
Název dle ÚSKP	Katastrální území	Okres	Památková ochrana od
Polní opevnění – systém polních dělostřeleckých opevnění a záseků z 18. stol., archeologické stopy	Lukášov, Kunratice u Liberce, Vratislavice n. N.	Jablonec n. N., Liberec	13. 9. 2011
Sklárna – sklářská huť, archeologické stopy	Bedřichov	Jablonec n. N.	19. 6. 2010
Pohřebiště z pozdní doby bronzové, archeologické stopy	Příšovice	Liberec	13. 3. 2007
Výšinné opevněné sídliště – hradiště, archeologické stopy	Dehtáry	Liberec	26. 11. 1964
Laténské pohřebiště, archeologické stopy	Kobyly	Liberec	26. 11. 1964
Rovinné neopevněné sídliště, archeologické stopy	Pěnčín	Liberec	26. 11. 1964
Rovinné neopevněné sídliště a pohřebiště z mladší doby bronzové, archeologické stopy	Pěnčín	Liberec	26. 11. 1964
Tvrz – tvrzíště, archeologické stopy	Předlánce	Liberec	26. 11. 1964
Výšinné opevněné sídliště – hradiště Loučná – Saň, archeologické stopy	Andělka	Liberec	26. 11. 1964
Pohřebiště, archeologické stopy	Svijany	Liberec	26. 11. 1964
Rovinné neopevněné sídliště, archeologické stopy	Svijany	Liberec	26. 11. 1964
Rovinné neopevněné sídliště z pozdní doby bronzové a starší doby železné, archeologické stopy	Svijany	Liberec	26. 11. 1964
Tvrz, archeologické stopy	Kundratice	Semily	27. 11. 1963
Tvrz, archeologické stopy	Mříčná	Semily	27. 11. 1963
Tvrz Smiřično, archeologické stopy	Mříčná	Semily	27. 11. 1963
Huť na neželezné kovy – sklářská huť, archeologické stopy	Sklenařice	Semily	27. 11. 1963
Tvrz Hradiště, archeologické stopy	Žďár	Semily	27. 11. 1963

Obr. 1: Souhrnná tabulka památkově chráněných archeologických lokalit na území Libereckého kraje, zdroj ÚSKP ČR.

Abb. 1: Gesamttabelle der archäologischen Fundstellen unter Denkmalschutz auf dem Gebiet der Reichenberger Region (Liberecký kraj), Quelle: ÚSKP ČR.

Příklad z Libereckého kraje

Na příkladu Libereckého kraje můžeme demonstrovat stav archeologického fondu a jeho malého výseku, který je památkově chráněn. V současné době (stav k 15. 12. 2013) obsahuje ÚSKP pro území Libereckého kraje celkem 2241 nemovitých věcí, které jsou prohlášeny za kulturní památky, z čehož u 24 lokalit jsou předmětem ochrany i „archeologické stopy“, tedy pouhé cca 1 % (stav k 14. 12. 2013). Pokud z této skupiny odfiltrujeme zříceniny hradů či tvrzí, kde je dochována torzální architektura, a ponecháme pouze zcela archeologizované objekty, výčet se zúží na 17 lokalit (Obr. 1). V minulosti byl zápis na seznam kulturních památek pro okres Liberec jednorázovým aktem Školské komise Okresního národního výboru, který proběhl v Liberci dne 26. 11. 1964. Pro okres Semily byl také jednorázovým aktem Okresního národního výboru Semily a konal se 27. 11. 1963. Není jasné, podle jakých kritérií byly lokality vybírány, ale zdá se, že výběr probíhal dosti nevyváženě a nahodile. Část lokalit byla pravděpodobně zvolena na základě publikovaných nálezů v knize Jana Filipa *Dějinné počátky Českého ráje* z roku 1947. Jak vyplývá z tabulky chráněných archeologických lokalit, nebyla od roku 1964 do roku 2007 za kulturní památku prohlášena či zapsána ani jedna lokalita. Na tuto 43 let trvající absenci nových kulturních památek archeologického charakteru navázal až zápis pohřebiště z doby bronzové v Příšovicích v poloze „Na Cecilce“ ze dne 13. 3. 2007.

Nové památkově chráněné lokality

Příšovice, poloha „Na Cecilce“ – pohřebiště z pozdní doby bronzové

Jak již bylo výše uvedeno, tato výjimečná archeologická lokalita byla po více než čtyřicetileté odmlce první, která byla prohlášena za kulturní památku. Žárové pohřebiště z pozdní doby bronzové (slezská fáze, cca 950/920–800 př. n. l.) se nachází na nevýrazné terase (241–243 m n. m.) cca 300 m od současného toku Jizery. K nálezům žárového pohřebiště došlo v květnu 2005 a další hroby byly postupně odkrývány během záchranného archeologického výzkumu vyvolaného stavbou rodinných domů. Odkryto a prozkoumáno bylo 85 žárových hrobů (Obr. 2). Stovky pohřebních keramických nádob obsahovaly kromě kosterních ostatků i další předměty, například bohatě zdobené miniatury nebo

Obr. 2: Příšovice, okr. Liberec, poloha Na Cecilce. Detail odkrývaného žárového hrobu č. 74 z pozdní doby bronzové. Foto P. Brestovanský, 2006.

Abb. 2: Příšovice, Flur Na Cecilce, Bez. Liberec. Detail des freigelegten Brandgrabes Nr. 74 aus der späten Bronzezeit. Foto: P. Brestovanský, 2006.

tzv. šamanská chrástítka, solární kotouče, napodobeninu pentagonálního sekeromlatu či šest miniaturních, asi 1 cm vysokých trojbokých jehlanů apod. Na parcele 406/35 se dokonce podařilo odkrýt unikátní žároviště na spalování mrtvých. Žárové hroby jsou od sebe vzdáleny 150–200 cm a uloženy v hloubce 25–90 cm pod povrchem. Je téměř neuvěřitelné, že i některé z nejmělkých hrobů v hloubce 30–40 cm mají kompletně zachované nádoby. Nikdy zde totiž neprobíhala intenzivní hluboká orba. Většina pohřebišť z tohoto období byla nenávratně zničena právě hloubkovou orbou zaváděnou v padesátých letech 20. století. Žádný z hrobů není narušen ani kořenovým systémem lesa, který se zde patrně po tři tisíce let nenacházel (Brestovanský 2006, 3–10).

Dle odhadu bylo archeologickým výzkumem odkrýto cca 5 % plochy celkového pohřebiště, což znamená, že archeologický potenciál památkově chráněné lokality činí cca 95 % intaktně dochovaného žárového pohřebiště. Vzhledem k tomu, že plocha byla určena k zástavbě rodinnými domy, bylo jednáno s vlastníky pozemků o jejich možném odkupu. Z celkem devíti pozemků (parc. č. 406/14, 406/35, 406/36, 406/37, 406/38, 406/55, 406/66, 406/67, 406/68) se podařilo Libereckému kraji vykoupit alespoň jedinou parcelu č. 406/67 o výměře 1229 m², která nebyla zastavěna a do současné doby je zatravněna (Obr. 3). Její archeologický památkový potenciál byl tímto prozíravým krokem, který u nás zatím nemá obdoby, zachován. Žel do současné doby nebyla parcela opatřena ani základní informační tabulí či oplocena.

Ministerstvo kultury ČR význam této lokality zhodnotilo ve svém rozhodnutí o prohlášení věci za kulturní památku č. j. 7157/2006 ze dne 30. 1. 2007 takto: „*Příšovické pohřebiště kultury lužických popelnicových polí (slezská fáze) je v takovém rozsahu a zachovalosti ojedinělým archeologickým nálezem jak na našem území, tak i v kontextu celé střední Evropy. Vzhledem k tomu, že lid této kultury již neexistuje, je jediným možným zdrojem informací o jejich, a tím i o naší, historii a způsobu života. Jedná se o nevratné archeologické dědictví, které bychom se měli snažit zachovat i pro další generace.*“

Obr. 3: Příšovice, okr. Liberec, poloha Na Cecilce. Letecký pohled na lokalitu, nezastavěnou parcelu při silnici vykoupil Liberecký kraj z důvodu ochrany archeologického dědictví. Foto P. Brestovanský, 2006.

Abb. 3: Příšovice, Flur Na Cecilce, Bez. Liberec. Luftblick auf die Fundstelle – eine unbebaute Parzelleneben der Straße, die die Reichenberger Region wegen dem Schutz der archäologischen Kulturgüter kaufte. Foto: P. Brestovanský, 2006.

Bedřichov – sklárna

Relikty bedřichovské sklárny byly částečně odkryty v rámci archeologického výzkumu Severočeského muzea v Liberci v letech 1975–1976 a potom v sezónách 2000–2004 (Křivánek 1998, 69–71; Stará – Halbichová – Brestovanský 2003, 45–50; Stará – Lacina 2006, 95–101). Archeologický výzkum byl vyvolán plánovanou výstavbou lyžařského stadionu, ke které našťestí nakonec nedošlo. Podařilo se odkrýt pozůstatky hutní haly a společně s dalšími zděnými konstrukcemi ji zachovat „in situ“ a prezentovat veřejnosti. Díky podpoře Nadace Preciosa, obce Bedřichov a úsilí Severočeského muzea v Liberci se podařilo odkruté archeologické situace zakonzervovat, lokalitu v roce 2006 oplotit, vybavit informační tabulí a pravidelně udržovat (Obr. 4).

Bedřichovská sklárna patří mezi nejstarší a nejdéle fungující hutě v Jizerských horách. První zmínka pochází z roku 1598 a je spojena se jménem sklářského mistra Petera Wanderera. Během existence hutě se zde vystřídalo hned několik sklářských rodin – Hänischové, Lehmannové, Vaterové, Kittelové a Riedlové. Na konci 18. století výroba skla z důvodu nedostatku dřeva v okolí začala upadat a počátkem 19. století byla huť definitivně opuštěna (Stará 2008, 58).

Vzhledem k významu lokality, jejímu potenciálu pro cestovní ruch a potřebě ochrany odkrutých relikvů sklárny byl podán návrh na prohlášení věci za kulturní památku. Ovšem památková ochrana nebyla navrhována pouze na odkruté relikty sklárny, ale i na okolní pozemky (parc. č. 522/1, 512/1, 512/2, 711/2), na nichž se nachází dosud nedotčené archeologické doklady hospodářského a technického zázemí sklárny, což bylo doloženo realizovaným nedestruktivním průzkumem. V písemných pramenech je kromě vlastní hutě připomínán v bezprostředním okolí i mlýn, stoupy, sklady dřeva a obytný dům sklářského mistra. Ministerstvo kultury ČR se ztotožnilo s návrhem v plném rozsahu a prohlásilo bedřichovskou sklárnu rozhodnutím č. j. MK 8311/2010 OPP ze dne 31. 5. 2010 za kulturní památku.

Lukášov – polní opevnění

Relikty soustavy polního opevnění jsou první kulturní památkou tohoto druhu v Libereckém kraji. Soustava opevnění a záseků, které se nacházejí na k. ú. Lukášov (parc. č. 154, 158), Kunratice u Liberce (parc. č. 294/6, 356, 357, 50/2) a Vratislavice nad Nisou (parc. č. 1161/1, 1161/2), je velmi dobře zachována a je jedním z mála dochovaných archeologizovaných dokladů válečných akcí 2. poloviny 18. století na Liberecku a Jablonecku (Obr. 5). Význam nálezů sestávajícího ze šesti zjištěných dělostřeleckých pevností a záseků je právě v zachycení jejich systému v konfiguraci krajiny. Jejich strategickou důležitost potvrzuje i velmi přesné zakreslení do listu 1. vojenského mapování. Nejedná se tedy pouze o jednotlivosti, ale o ucelený systém opěrných bodů dokládající defenzivní vojenskou taktiku 2. poloviny 18. století. Nejpravděpodobnějším časovým zařazením vzniku nalezených polních opevnění je tzv. válka o dědictví

Obr. 4: Bedřichov – sklárna, okr. Jablonec n. N. Pohled areál odkrutých relikvů sklárny. Foto autor, 2010.

Abb. 4: Bedřichov – Glashütte, Bez. Jablonec n. N. Blick auf das Areal mit freigelegten Überresten der Glashütte. Foto: Autor, 2010.

bavorské, někdy zvaná bramborová. Tento konflikt mezi Rakouskem a Pruskem se v letech 1778–1779 dotkl i Liberecka, kde byl očekáván vpád pruských vojsk, a tak rakouská armáda obsadila strategická postavení a vybudovala řadu opevnění kontrolujících klíčové komunikace. Takto rakouská armáda postupovala téměř po celé severní hranici od Ústí nad Labem, přes Českolipsko po Liberecko. Obdobné přípravy probíhaly i ve východních Čechách.

Zajímavou informací je záznam o inspekční cestě císaře Josefa II. v září 1779, již po podepsání Těšínského míru dne 13. května 1779. Tato smlouva znamenala klid zbraní mezi Pruskem a Rakouskem. Záříjová císařova cesta vedla z Jilemnice přes Sytovou, Roprachtice, Jesenný, Návarov, Držkov, Zásadu, Vrkoslavice, Jablonec a dále přes Lukášov a Kunratice do Liberce. V písemném popisu cesty *Journal o cestě Moravou, Slezskem, Čechami a Horními Rakousy v roce 1779* je ke dni 15. září mimo jiné uvedeno: „... Ze záseků je ještě spousta zachována, například u Lukášova, jakož i ty u Milířů a kolem Javorníka.“ (Scheybalová 1996, 57–69). Je nepochybné, že lukášovskými záseky jsou myšlena nalezená a památkově chráněná opevnění. Je tedy možné, že císař některé z nich při své cestě 15. září 1779 osobně navštívil anebo ze svého kočáru alespoň zahlédl (podrobně s literaturou Nechvíle 2011, 47–54).

Ministerstvo kultury ČR v odůvodnění svého rozhodnutí č. j. MK 14243/2010 OPP ze dne 7. 3. 2011 o prohlášení polních opevnění za kulturní památku konstatovalo následující: „... Ministerstvo kultury dospělo k závěru, že se jedná o archeologický nález, který je na území Libereckého kraje i České republiky ojedinělý a výjimečný. Zachovalost nálezu i jeho výpovědní hodnota jsou vysoké. Dělostřelecká opevnění z této doby a v takovémto stavu jsou u nás zachována jen velmi sporadicky. Opevnění dokládá vojenskou historii a strategii 18. století tehdejší Rakousko-uherské říše, jehož bylo naše území významnou součástí.“

Potenciál dalších vybraných lokalit

Příšovice, VGP – vesnice z mladší doby kamenné

Archeologický potenciál území Libereckého kraje je však značně větší a bohatší, než odráží 17 památkově chráněných archeologických lokalit. Nejzřetlivější kandidát na novou kulturní památku se nachází rovněž na katastru Příšovic, tentokrát na ploše vedle logistického areálu VGP na celkem osmi parcelách č. 245/60, 245/54, 245/55, 245/56, 245/57, 245/58, 245/59, 245/6 o celkové výměře cca 3,3 ha. V současné době jsou předmětné pozemky využívány

Obr. 5: Vratislavice n. N., okr. Liberec. Vrch zvaný Šance mezi Prosečí n. N. a Vratislavicemi n. N., na jehož zalesněném vrcholu se nachází polní opevnění typu reduta. Foto autor, 2008.

Abb. 5: Vratislavice n. N., Bez. Liberec. Hügelgenannt Šance zwischen Proseč n. N. und Vratislavice n. N. Auf seinem bewaldeten Gipfel befindet sich eine Feldbefestigung vom Typ Redoute. Foto: Autor, 2008.

jako orná půda (Obr. 6). Důvodem k podání návrhu byla závažná zjištění záchranného archeologického výzkumu, který byl realizován v roce 2007 na vedlejší ploše o výměře cca 2 ha (parc. č. 556, 202/49, 202/50, 208) z důvodu stavby logistického centra firmy VGP Park Turnov, a. s. Během archeologického výzkumu byla odkryta část půdorysu vesnice kultury s vypíchanou keramikou mladší doby kamenné, kterou lze časově zařadit do 6.–5. tisíciletí před n. l. (dle radiokarbonového datování po kalibraci byl získán datační interval 4500–5220 př. n. l.). Celkem bylo prozkoumáno a zdokumentováno cca 1400 objektů různého charakteru. K těm největším patří tři řady celkem 20 pravěkých dílen kruhovitých až oválných půdorysu o průměru 5–10 m a maximální hloubce až 2 metry. V blízkosti dílen byly nalezeny různě zachované půdorysy 15 domů o rozměrech 6 x 9 m až 8 x 24 m. Různorodost půdorysů dlouhých domů dokládá vývoj těchto staveb na lokalitě. Kromě dalších sídelních jam byly nalezeny a zdokumentovány desítky sloupových jam a stovky kulových jamek. Nalezeny byly desítky topenišť, několik zřícených pecí, desítky fragmentů broušených sekerek, přes dva tisíce kusů odpadu vzniklého při výrobě štípané industrie, často z baltského pazourku (Brestovanský 2007, 111–118).

Na ploše, která je předmětem návrhu na prohlášení za kulturní památku a bezprostředně sousedí s výše zmíněným prozkoumaným areálem logistického centra, byl proveden v letech 2007 a 2008 povrchový sběr, který prokázal osídlení ze stejného období, jež bylo registrováno při stavbě haly VGP. Podařilo se zde detekovat 40 fragmentů keramiky ze IV. A až V. stupně vypíchané keramiky z mladšího neolitu, dále čtyři fragmenty kamenných mlýnů z leukokratní žuly, jeden fragment brousku z křemenného pískovce a 23 fragmentů štípané industrie (silicitů glacienních sedimentů). Další důkazy o velmi intenzivním pravěkém osídlení poskytl magnetometrický průzkum, který v roce 2008 prováděl na p. p. č. 245/60 a 245/54 (plocha cca 60 x 105 m) Archeologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., (RNDr. Roman Křivánek). Magnetometrický a georadarový průzkum byl v březnu 2010 proveden firmou INSET, s. r. o., (RNDr. Jakub Štainbruch) i na p. p. č. 245/58 a 245/59 (plocha cca 50 x 120 m). Nedestruktivním geofyzikálním průzkumem necelé poloviny navrhované plochy byla bezpečně prokázána existence mnoha desítek nemovitých archeologizovaných objektů v celé zkoumané ploše. Největší koncentrace objektů se nachází v hloubce 70–110 cm pod současným povrchem. V souvislosti s povrchovými sběry lze tyto objekty patrně sídelního a výrobního charakteru (pohřebiště také nelze vyloučit), zjištěné geofyzikálním průzkumem, datovat do mladší doby kamenné. Důležitá je skutečnost, že archeologickým výzkumem byla zachycena pouze část významné monokulturní lokality, která prokazatelně pokračuje i na pozemky navrhované za kulturní památku. Vzhledem k tomu, že však plocha na místě logistického centra VGP byla de facto z logiky věci při výzkumu v terénu odborně zničena, je jednoznačnou

Obr. 6: Příšovice – VGP, okr. Liberec. V popředí probíhající záchranný archeologický výzkum na stavbě logistického centra, vzdálenější osetá část plochy navrhována na zápis za kulturní památku. Foto P. Brestovanský, 2007.

Abb. 6: Příšovice – VGP, Bez. Liberec. Im Vordergrund ist sichtbar die laufende archäologische Rettungsgrabung auf der Baustelle eines logistischen Zentrums. Der entferntegesäte Teil der Fläche wurde als Kulturdenkmal vorgeschlagen. Foto: P. Brestovanský, 2007.

prioritou, aby zbývající, dosud nenarušená část lokality byla zachována a byla jí rovněž poskytnuta adekvátní legislativní ochrana. Na území Libereckého kraje se dosud žádná obdobně intaktně dochovaná lokalita prohlášená za kulturní památku nenachází. V případě prohlášení lokality za kulturní památku by se jednalo o nejstarší kulturní památku v Libereckém kraji.

Na základě výše uvedených závažných archeologických zjištění byl v roce 2010 podán prostřednictvím Akademie věd ČR návrh Ministerstvu kultury ČR na prohlášení věci za kulturní památku. Tento návrh byl o rok později na žádost Ministerstvu kultury ČR doplněn o další aktuální odborná zjištění. Návrh žel nezískal podporu obce Příšovice ani vlastníků dotčených pozemků. Ministerstvo kultury ČR v této věci zatím nerozhodlo.

Kristiánov – sklářská osada

Další lokalitou, u které se zvažuje podání návrhu na prohlášení za kulturní památku, je areál novověké sklářské osady Kristiánov v Jizerských horách. Počátek známé historie zdejší osady sahá do poslední třetiny 18. století, kdy zde Johann Leopold Riedel založil sklářskou osadu. Název osady je patrně odvozen od křestního jména tehdejšího majitele frýdlantského panství, hraběte Kristiána Filipa Clam-Gallase. Smlouva o založení osady byla uzavřena dne 1. června 1775. Již o rok později začala zdejší sklárna produkovat první sklo a osada se postupně rozrůstala. V roce 1780 byl v osadě vysvěcen hřbitov a začal zde působit i katolický kněz. V roce 1846 byla v osadě založena také škola, kterou navštěvovaly děti sklářů. Dne 7. srpna 1887 sklárna vyhořela a již nebyla obnovena. Zároveň vyhořela i škola a opuštěné domy sklářů a další hospodářské objekty postupně pustly. Prvnímu požáru nepodlehl pouze panský dům, který však následně vyhořel během mobilizace v roce 1938. Do současné doby se dochovala bývalá sklářská hospoda, Liščí bouda (Fuchshaus), která byla na stávající místo přenesena v roce 1839 z Nové Louky. V tomto objektu se v současné době nachází expozice Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. Od doby po vyhoření sklárny v roce 1887 dochází k postupnému pustnutí osady, které probíhá v podstatě dosud. Jinými slovy se jedná o území, které prošlo přirozeným procesem archeologizace a změnilo se ve významnou archeologickou lokalitu se značným potenciálem (Obr. 7). Jejím prohlášením za kulturní památku by byl alespoň zčásti splacen dluh tomuto druhu pro Jizerské hory charakteristických památek, jejichž dosud jediným chráněným reprezentantem je výše zmiňovaná zaniklá sklárna v Bedřichově.

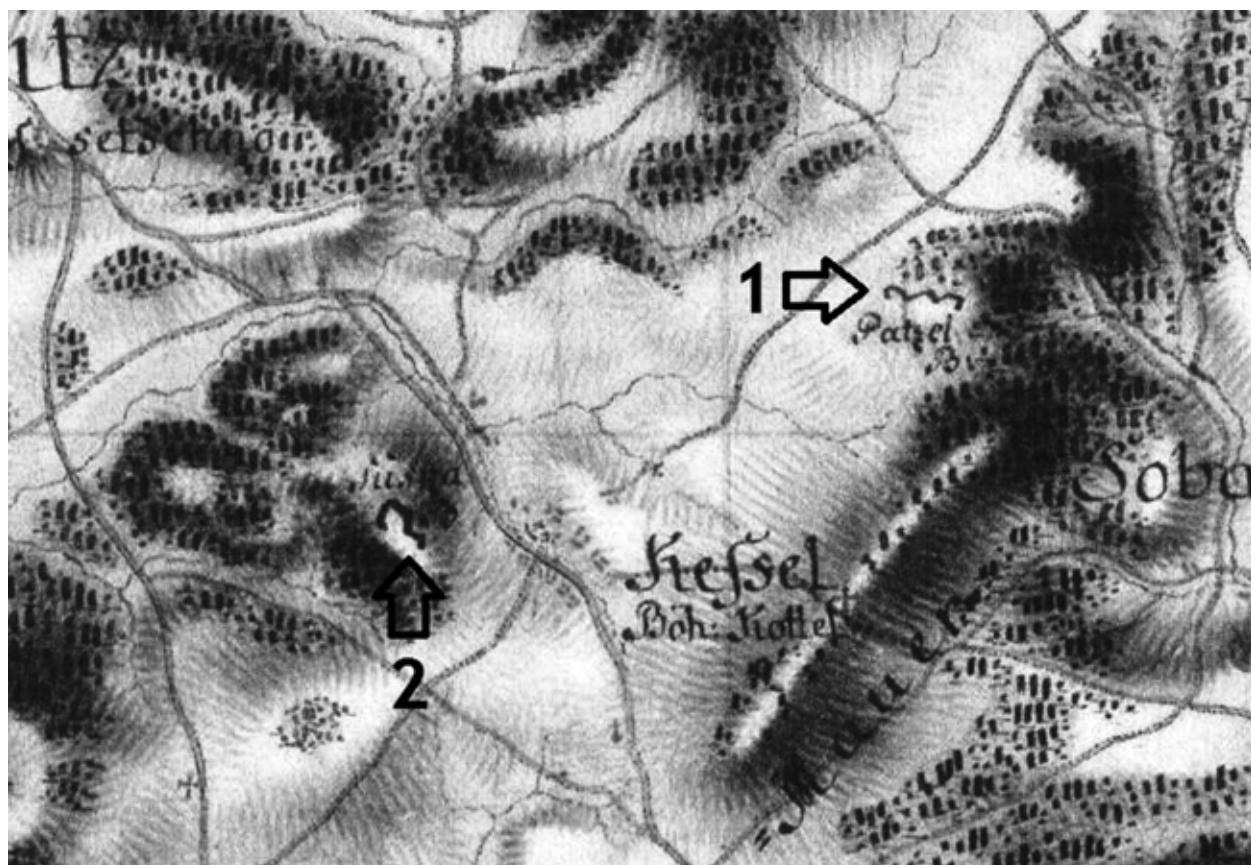

Obr. 7: Kristiánov, okr. Jablonec n. N. Sklářská osada. Pohled na zalesněný areál bývalé sklárny. Foto autor, 2013.

Abb. 7: Kristiánov, Bez. Jablonec n. N. Glasmachersiedlung. Blick auf das bewaldete Areal der ehemaligen Glashütte. Foto: Autor, 2013.

Kotel – polní opevnění

V posledních letech se pozornost odborné veřejnosti zaměřuje i na novověké památky různého druhu. Jedním z reprezentantů jsou již výše popsaná polní opevnění z konfliktů 18.–19. století. Region severních Čech je na ně poměrně bohatý. Výjimečným pramenem pro jejich poznání a případnou lokalizaci je tzv. 1. vojenské mapování z let 1764–1768, které bylo rektifikováno v letech 1780–1788. Toto kartografické dílo, které je dostupné na internetu, vzniklo pro Čechy za vlády císařovny Marie Terezie a jejího syna Josefa II. jako strategický podklad pro plánování vojenských akcí. Mapa tedy klade důraz na přesné znázornění reliéfu krajiny, vodních toků, průběhu komunikací a podobně. Mimo jiné jsou zde velmi přesně zaznamenána polní opevnění nejspíše z dob tzv. bramborové války, která proběhla v letech 1778–1779 (Nejman 2010, 45–59). Jejich přesné identifikaci v terénu nebyla dosud na území Libereckého kraje věnována systematická pozornost, ačkoli mnohdy tato díla tvoří výrazné útvary. Zároveň se však jedná i o velmi ohrožené doklady naší vojenské minulosti, jelikož často mizí kvůli nešetřné těžbě dřeva či z důvodu odlesnění a zemědělské kultivaci. V srpnu 2012 byla autorem článku na základě údajů 1. vojenského mapování identifikována dvojice polních opevnění v oblasti Podještědí, konkrétně v okolí obce Kotel na Česko-dubsku (Obr. 8). První lokalita se nachází na Antošově kopci (491 m n. m.), jihozápadně od intravilánu obce Kotel (Obr. 9). Na mapě stabilního katastru z roku 1843 nese kopec a jeho nejbližší okolí název Krammerbergsflur. Toto polní opevnění typu biret bylo v terénu velmi poničeno těžkou technikou při svážení dřeva a recentními terénními úpravami. Druhé a výrazně rozsáhlejší opevnění se nachází severovýchodně od intravilánu obce na mírné ostrožně v okolí kóty 468 m n. m. a nese pomístní název Šance (Obr. 10). Na mapě stabilního katastru z roku 1843 je toto místo nazýváno Schanze Flur. Jedná se o liniové opevnění typu biret, které je tvořeno mohutným lomeným cca 1 m hlubokým příkopem a cca 2–3 m vysokým valem (Obr. 11). Opevnění vhodně využívá terénní reliéf. Lokalita se nachází v lese a nenesou stopy recentního poškození. Obě zmíněná opevnění pravděpodobně pochází z období příprav na konflikt mezi Rakouskem a Pruskem v letech 1778–1779 a sloužila jako dělostřelecká postavení střežící komunikaci od Osečné na Český Dub a zároveň kontrolující prostor směrem k úpatí hřebenu Ještědu. Dle údajů 1. vojenského mapování bylo v širším okolí vybudováno několik dalších opevněných postavení (např. na úpatí Mazovy horky, u Zábrdí či pás opevnění na hřebenu Ještědu v okolí Rašovky), jejich poloha a stav však dosud v terénu ověřován nebyl. Zmíněné památky si jistě do budoucna zaslouží podrobnější a systematickou pozornost včetně zvažování jejich památkové ochrany.

Obr. 8: Výřez mapy 1. vojenského mapování, list C030 z let 1764–1768, rektifikace 1780–1788. Šipky označují polní opevnění, č. 1 – poloha Šance, č. 2 – poloha Antošův kopec.

Abb. 8: Karteauschnitt, Erste Landesaufnahme, Blatt C030 aus den Jahren 1764–1768, Rektifikation 1780–1788. Die Pfeile markieren Feldbefestigungen, Nr. 1 – Flur Šance, Nr. 2 – Flur Antošův kopec.

Prezentace archeologických památek veřejnosti

Prezentace archeologických památek je jednou z klíčových aktivit, bez níž by ochrana lokalit byla jen velmi obtížně obhajitelná (k tématu viz např. Beneš 2005, 17–24; Gregorová 2008, 41–51; Měchurová 2008, 69–76; Nechvíle, M. 2008, 143–156; Šída – Hartman – Prostředník 2005, 65–69). V Libereckém kraji je tato stěžejní oblast na samém začátku. Z celkem 17 archeologických lokalit je veřejnosti vhodně prezentována a volnému návštěvnickému provozu uzpůsobena pouze sklárna v Bedřichově. Ostatní lokality nejsou vybaveny ani základní informační tabulí. Bez zbytečného odkladu je třeba vyřešit kultivaci plochy a prezentaci pro veřejnost na lokalitě „Na Cecilce“ v Příšovicích. Parcela 406/67, která byla Libereckým krajem vykoupena z důvodu ochrany archeologického dědictví, je pro prezentaci celého pohřebiště nacházejícím se v širokém okolí, ideální. Ve svém článku z roku 2006 uváděl P. Brestovanský (2006, 7) smělý plán na prezentaci příšovického pohřebiště takto: *„Po ukončení záchranného výzkumu bude vhodné ohradit plochu parcely 406/67 nízkým dřevěným plotem, opatřeným dvěma či jednou volně prostupnou brankou z východní, popř. severní strany. Na zatravněné posečené ploše bude vysypaná cesta k několika lavičkám, u kterých budou informační tabule o příšovické nekropoli s texty, schematickou mapkou a obrázky. Uprostřed bude rekonstrukce jednoho ze žárových hrobů, krytá sklem. V další fázi je možné uvažovat o menší muzejní expozici ve vhodné stavbě bez základů umístěné na ploše naleziště, a prezentovat tak naše archeologické památky dětem, dospělým i zahraničním návštěvníkům. Podobná prezentace archeologické lokality z mladší doby bronzové či starší doby železné v ČR neexistuje a nejbližší veřejnosti prezentované lokality známe z Kyjatic (Slovensko) či Biskupinu (Polsko).“* Tento záměr dosud naplněn nebyl, avšak doufejme, že nezapadne a bude v dohledné době v přijatelné podobě realizován a historický potenciál místa bude veřejnosti srozumitelně prezentován.

Nelze připustit, aby chráněné lokality nenabízely veřejnosti ani základní informaci o svém významu a jedinečnosti. Za překonaný lze považovat argument nezveřejňování lokalit z důvodu ohrožení ze strany nelegálních uživatelů detektorů kovů a vykradačů archeologických lokalit.

Obr. 9: Kotel, okr. Liberec. Antošův kopec, pohled od SV. Foto autor, 2012.

Abb. 9: Kotel, Bez. Liberec. Antošův kopec (Antošs Hügel), Blick von NE. Foto: Autor, 2012.

Obr. 10: Kotel, okr. Liberec. Poloha Šance, pohled od JZ. Foto autor, 2012.

Abb. 10: Kotel, Bez. Liberec. Flur Šance, Blick von SW. Foto: Autor, 2012.

Obr. 11: Kotel, okr. Liberec. Poloha Šance, polní opevnění, detail příkopu a valů. Foto autor, 2012.

Abb. 11: Kotel, Bez. Liberec. Flur Šance, Feldbefestigung, Detail des Grabens und der Schanzen. Foto: Autor, 2012.

Závěr a vize do budoucna

Kromě nutnosti výše zmíněného vybavení lokalit základní informační infrastrukturou je v Libereckém kraji již několik let řešena možnost vzniku archeoparku spojeného s návštěvnickým centrem Libereckého kraje. V současné době je záměr ve stavu prověřování vhodných lokalit a zpřesňování ideové náplně. Klíčovou otázkou je samozřejmě financování a dlouhodobá udržitelnost takového projektu, jehož vznik nelze očekávat bez finanční dotace z fondů Evropské unie. Jako dlouhodobý úkol archeologické obce, odborné organizace státní památkové péče a Akademie věd ČR je zodpovědné vytipovávání nových významných archeologických lokalit k zápisu na ÚSKP, abychom postupem času dosáhli vyváženého a reprezentativního vzorku státem chráněného archeologického dědictví.

Skutečnost, že v Libereckém kraji je ochrana archeologického kulturního dědictví jednou z priorit, je nejen každoroční finanční podpora výzkumné činnosti a restaurování archeologických nálezů, ale i fakt, že tato oblast ochrany a prezentace kulturního dědictví byla nedílnou součástí programového prohlášení Rady Libereckého kraje zveřejněného v roce 2012.

Prameny

1st Military Survey, Section No. C030. Austrian State Archive/Military Archive, Vinna.
Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně. Dostupné z: <http://www.geolab.cz>.
Ministerstvo životního prostředí ČR. Dostupné z: <http://www.env.cz>.

Literatura

- Beneš, J. 2005: Hrad, hospoda, psí cvičiště a archeologický park. Proměny a současnost hradiště Na Jánu v Netolicích. *Veřejná archeologie I*, 17–24.
- Brestovanský, P. 2006: Žárové pohřebiště z pozdní doby bronzové v lokalitě Na Cecilce, k. ú. Příšovice, Liberecký kraj (předběžná zpráva, stav k 15. 11. 2006). *Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci*, 3–10.
- Brestovanský, P. 2007: Dílenské sídliště z mladší doby kamenné, kultury vypíchané keramiky, v Příšovicích (předběžná zpráva k 30. září 2007). *Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci*, 111–118.
- Bureš, M. 2013: Česká archeologie v tržním prostředí. *Veřejná archeologie IV*, 121–134.
- Dragoun, Z. 2001: Od slov... ke slovům. *Archeologické rozhledy LIII*, č. 3, 576–577.
- Dragoun, Z. – Havrda, J. – Lochmann, Z. – Omelka, M. – Tryml, M. 2006: K otázkám archeologické památkové péče v Praze. *Zprávy památkové péče 66/2006*, č. 2, 117–122.
- Ernée, M. 2001: K článku W. J. H. Willemse. *Archeologické rozhledy LIII*, č. 3, 577–581.
- Gregorová, J. 2008: Ranostředověké centrum Mikulčice-Kopčany – ochránit a oživit'. *Vizie archeologického parku. Veřejná archeologie II*, 41–51.
- Jančo, M. 2008a: Památková péče a archeologické dědictví České republiky. *Záchrana nebo ochrana? Veřejná archeologie II*, 57–61.
- Jančo, M. 2008b: Prezentace archeologických nálezů na místě samém. In: *Archeologie a stavaři*. Praha, 26–32.
- Jiráň, L. 2001: Současný stav archeologické památkové péče v ČR a cesta k jejímu zdokonalení. *Archeologické rozhledy LIII*, č. 3, 581–583.
- Kalferstová, J. 2006a: Ochrana archeologického dědictví. *Zprávy památkové péče 66/2006*, č. 2, 131–133.
- Kalferstová, J. 2006b: Archeologické nálezy v rámci územního plánování. *Zprávy památkové péče 66/2006*, č. 2, 154–159.
- Křivánek, R. 1998: Geofyzikální průzkum zaniklé sklářské huti v Bedřichově, okres Jablonec nad Nisou. *Archeologie Libereckého kraje. Liberec*, 69–71.
- Měchurová, Z. 2008: Naučná stezka zaniklou středověkou vsí Konůvky ve Ždánickém lese. *Veřejná archeologie II*, 69–76.
- Militká, L. – Popelářová, P. 2013: Státní archeologický seznam České republiky 2012 – nové možnosti online veřejného přístupu. *Veřejná archeologie IV*, 173–176.
- Nechvíle, M. 2008: Kulturní památky našeho kraje. *Ročenka Jizersko-ještědského horského spolku 6/2007*, 143–156.
- Nechvíle, M. 2011: Objev novověkých vojenských opevnění mezi Libercem a Jabloncem nad Nisou. *Ročenka Jizersko-ještědského horského spolku 9/2010*, 47–54.

- Nejman, M. 2010: Popis lokalit s polními fortifikacemi na severním bojišti války o bavorské dědictví zakreslených na mapových listech I. vojenského mapování. Polní opevnění od třicetileté války do roku 1945. Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově, 45–59.
- Pourová, I. 2008: Stavební legislativa v souvislosti s archeologickými nálezy. In: Archeologie a stavaři. Praha, 41–59.
- Scheybalová, J. 1996: Císař Josef II. a jeho reformy v zrcadle soudobé lidové literatury a rukopisných zápisků českého vzdělance a lidového písmáka. Jizerská kóta 0428, č. 6, listopad–prosinec, 57–69.
- Sokol, P. 2005: K současnému stavu a ochraně archeologických nemovitých kulturních památek. *Archaeologia historica* 30/05, 55–65.
- Sommer, P. 2001: Komentář k článku W. J. H. Willemse. *Archeologické rozhledy* LIII, č. 3, 584–587.
- Stará, M. 2008: Po archeologických stopách prvních skláren v Jizerských horách. *Sborník Severočeského muzea – Historia* 15, 55–62.
- Stará, M. – Halbichová, J. – Brestovanský, P. 2003: Předběžné výsledky archeologického výzkumu sklárny v Bedřichově v Jizerských horách. *Sborník Severočeského muzea – Historia* 12, 45–50.
- Stará, M. – Lacina, L. 2006: Sumarizace nálezů z archeologického výzkumu bývalé sklárny v Bedřichově. *Sborník Severočeského muzea – Historia* 14, 95–101.
- Šída, P. – Hartman, P. – Prostředník, J. 2005: Výzkum, ochrana a prezentace archeologické lokality. Neolitický těžební areál na katastru obce Jistebsko. *Veřejná archeologie I*, 65–69.
- Varhaník, J. 2000: K Úmluvě o ochraně archeologického dědictví Evropy. *Archeologické rozhledy* LII, č. 4, 706–708.
- Varhaník, J. 2001: K uvádění obsahu Maltské úmluvy do praxe. *Archeologické rozhledy* LIII, č. 3, 588–591.
- Willems, W. J. H. 2001: Současný vývoj archeologické památkové péče v Nizozemí a v Evropě. *Archeologické rozhledy* LIII, č. 3, 564–575.
- Zezula, M. 2006: Ochrana archeologického dědictví v historických jádrech měst Moravskoslezského kraje a její perspektivy. *Zprávy památkové péče* 66/2006, č. 2, 127–130.

Martin Nechvíle

Die Problematik des Schutzes und der Präsentation archäologischer Denkmäler in der Reichenberger Region (Liberecký kraj)

Der Artikel widmet sich im ersten Teil einer summarischen Analyse der Möglichkeiten zum praktischen Schutz der archäologischen Kulturgüter und kommt zum eindeutigen Schluss, dass das einzige effektive Schutzinstrument die Erklärung der Sache zum Kulturdenkmal durch das Kulturministerium der Tschechischen Republik ist, nach Art. 2 und 3 des Gesetzes Nr. 20/1987 Slg., über die staatliche Denkmalpflege in gültigem Wortlaut. Aufmerksamkeit wird auch dem Übereinkommen zum Schutz des archäologischen Erbes Europas (Nr. 99/2000 in der Sammlung internationaler Verträge) und seiner ungenügenden Anwendung in der Rechtsordnung der Tschechischen Republik gewidmet. Am Beispiel der Reichenberger Region (Liberecký kraj) wird der heutige Stand und die Anzahl der Kulturdenkmäler mit archäologischem Charakter demonstriert. Die gegenwärtigen 17 Lokalitäten bilden weniger als ein Prozent der Gesamtzahl der geschützten unbeweglichen Kulturgüter in der Reichenberger Region. Aufmerksamkeit wird dann auf drei Lokalitäten gerichtet, die in der letzten Zeit zum Kulturdenkmal erklärt wurden, und auf drei andere Lokalitäten, wo die Erklärung zum Kulturdenkmal möglich ist. Gleichzeitig wird es konstatiert, dass eine Erklärung zum Kulturdenkmal nur der erste Schritt zur Rettung ist, und dass der notwendige zweite Schritt ist, die Lokalität und ihre Ungewöhnlichkeit der weiten Öffentlichkeit zu präsentieren. In diesem Bereich findet man große Mängel, da von den 17 Lokalitäten nur eine einzige der Öffentlichkeit ausreichend vorgestellt wird. In Plänen und zukünftigen Visionen wird auch die Absicht beschrieben, einen Archäologischen Park mit Besucherzentrum der Reichenberger Region zu errichten.